

การจัดการทุนวัฒนธรรมตำนานปราสาทยายเหงา บ้านพุนทราย
ตำบลบ้านชบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์

Cultural Capital Management of the Legend of Prasat Yai Ngao, Ban Phun Sai,
Ban Chob Sub-district, Sangkha District, Surin Province

พระอำพล ธนปาโล¹ พระมิตร จารุธมโม² พระพิชิต ปิยวณโณ³ ยโสธารา ศิริภาพระภากร^{4*}
เกริกวุฒิ กันเที่ยง⁵ และ สุรียา คลังฤทธิ⁶

Phra Amphon Thanapalo¹, Phra Mit Jarudhammo², Phra Pichit Piyawanno³,
Yasochara Siriphaphagon^{4*}, Kroekwut Kanthiang⁵, and Suriya Klaungrit⁶

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์¹⁻⁴

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช⁵

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีเฉาหยาง ประเทศไต้หวัน⁶

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus¹⁻⁴

Rajamangala University of Technology Srivijaya, Nakhon Si Thammarat Campus⁵

Chaoyang University of Technology, Taiwan⁶

*Corresponding author, e-mail: yasotharar.s@gmail.com

วันที่รับบทความ: 2 กุมภาพันธ์ 2565; วันที่แก้ไขบทความ: 10 สิงหาคม 2565; วันที่ตอบรับบทความ: 12 สิงหาคม 2565

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการทุนวัฒนธรรมตำนานปราสาทยายเหงา บ้านพุนทราย ตำบลบ้านชบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ผ่านกระบวนการค้นหาทุนวัฒนธรรมตำนานปราสาทยายเหงาด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพในการสำรวจและสัมภาษณ์เชิงลึก ศึกษาข้อมูลที่จะต้องนำมาวิเคราะห์หาแนวทางการสืบทอดและอนุรักษ์ พิธีกรรมบวงสรวงปราสาทยายเหงา ผลการศึกษาพบว่า ควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากการจัดกิจกรรมใน พิธีกรรมบวงสรวงและศิลปะการแสดงรำบวงสรวง ควรปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรฟื้นฟู ศิลปะการแสดงและพิธีกรรมความเชื่อที่มีมาแต่เดิม ควรพัฒนาผลิตภัณฑ์จากรูปแบบปราสาทยายเหงา ควรมีการจัดการแสดง แสง สี เสียง ควรมีการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่เยาวชนให้เกิดการสืบทอด ควรสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ควรมีการเผยแพร่แลกเปลี่ยนในรูปแบบสื่อดิจิทัล และควรสร้างปราชญ์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธี นางรำบวงสรวง ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน นักดนตรี และมีการยกย่องประกาศเกียรติคุณ

คำสำคัญ: การจัดการ ทุนวัฒนธรรม ตำนาน ปราสาทยายเหงา จังหวัดสุรินทร์

Abstract

This article aimed to study the cultural capital management model for the legend of Prasat Yai Ngao, Ban Phun Sai, Ban Chob Sub-district, Sangkha district, Surin province. The study used the

qualitative research process of searching for cultural capital for the legend of Prasat Yai Ngao in surveys and in-depth interviews. After getting information, it must be analyzed to find a way to inherit and preserve the worship ritual of Prasat Yai Ngao. The study found that the data should be studied and collected from the activities of the rituals and the art of performing the dances of the sacrifices. The study should raise awareness of the local people to realize the value of local wisdom and should restore the traditional performing arts and belief rituals. The product should be developed in the form of Prasat Yai Ngao. Their performance should have efficient light and sound show. There should transfer of knowledge to the youth for inheritance. The cooperation networks should be established and should be distributed and exchanged in the form of digital media. It should create local philosophers including ceremonies, sacrificial dances, folk performing arts, and musicians' terms. Then, it should honour the philosophers.

Keywords: Management, Cultural Capital, Legend, Prasat Yai Ngao, Surin Province

บทนำ

จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดหนึ่งในเขตภาคอีสานตอนล่าง เป็นดินแดนที่มีอารยธรรมเก่าแก่อันยาวนาน ซึ่งมีปรากฏเป็นหลักฐานของแหล่งโบราณสถาน เช่น ปราสาทกระแงง ตั้งอยู่ที่ตำบลกระแงง อำเภอศีขรภูมิ ปราสาทช่างปี่ ตั้งอยู่ที่ตำบลช่างปี่ อำเภอศีขรภูมิ ปราสาทภูมิโปน ตั้งอยู่ที่ตำบลดม อำเภอสังขะ ปราสาทบ้านพลวง ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านพลวง อำเภอปราสาท กลุ่มปราสาทตาเหมือน ตั้งอยู่ที่ตำบลตาเมียง อำเภอกาบเชิง ประกอบด้วย ปราสาทตาเหมือนธม ปราสาทตาเมือนโตจ และปราสาทตาเมือน ปราสาทตาควาย ตั้งอยู่ที่ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง และปราสาทยายเหงา ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านขบ อำเภอสังขะ (ภูมิจิต เรื่องเดซ, 2542 : 52; กฤษนันท์ แสงมาศ และคณะ, 2561 : 41 - 43) โบราณสถานเหล่านี้ที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ และกระจายอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ ทำให้บ่งบอกถึงการอยู่อาศัยของผู้คนมาตั้งแต่สมัยโบราณ และอดีตกาลหลายชั่วอายุคน แหล่งโบราณสถานแสดงให้เห็นถึงร่องรอยความเป็นอยู่ และรากเหง้าของอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองในสมัยในอดีตนั้น แต่เนื่องด้วยสภาพของกาลเวลาที่ผันผ่าน ล่วงเลยมานานหลายร้อยปี ทำให้แหล่งโบราณสถานต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาได้ถูกทิ้งร้างและพังชำรุดทรุดโทรม อย่างไรก็ตามแหล่งโบราณสถานเหล่านี้ยังคงเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ของจังหวัดสุรินทร์

ปราสาทยายเหงา ตั้งอยู่บ้านขุนทราย ตำบลบ้านขบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ เป็นแหล่งโบราณสถานแห่งหนึ่ง ที่มีอายุเก่าแก่ของอารยธรรมเขมรรูปแบบนครวัด สร้างในราวพุทธศตวรรษที่ 17 ได้ผ่านกาลเวลามานานกว่า 700 ปี พื้นที่โบราณสถานแห่งนี้ได้ปรากฏมีตำนาน คือ สมัยก่อนมีคนตายคนหนึ่งสามีไปออกศึกสงครามนานไม่ได้กลับมาสักที ยายรออยู่ที่บ้านก็เลยสร้างปราสาทคอย แต่ไม่ปรากฏว่ายายได้พบกับตาหรือไม่ และปราสาทก็ดูเหมือนจะสร้างไม่แล้วเสร็จ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, 2564) นอกจากนี้พิธีกรรมกับความเชื่อที่มีต่อเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ฮินดู และอำนาจลึกลับที่เชื่อว่ายังสถิตอยู่ในปราสาทแห่งนี้ ก็ยังมีพิธีกรรมชุมชนท้องถิ่นของชุมชนที่มีต่อปราสาทยายเหงามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จนกลายเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในเวลาต่อมา (ธิดารักษ์ บุตรราช และคณะ, 2561 : 198) ประเทศไทยมีการกระตุ้นและแสวงหาแนวทางในการพัฒนารูปแบบและการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นกับชุมชน และให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการเองได้ (โยธธารา ศิริภาประภากร และ สุริยา คลังฤทธิ์, 2564 : 96 - 102) เป็นแนวทางในการสร้างรายได้เพิ่มมูลค่าจากสิ่งที่มีอยู่เดิมและการเผยแพร่ในช่องทางสื่อสารใน

มิติต่าง ๆ การผสมผสานทางวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นพื้นที่จุดยุทธศาสตร์ทำเลทองได้ จะต้องพิจารณาถึงบริบทพื้นที่ที่ตั้งโบราณสถาน เรื่องราวที่สร้างความสนใจ ตำนานและความเชื่อที่มีผลต่อจิตใจในด้านต่าง ๆ เช่น ความรัก การให้โชคลาภ เพิ่มความสำเร็จ อำนาจวาสนา บารมี และการบรรลุตามวัตถุประสงค์ของมนุษย์ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางการสร้างแรงจูงใจ ประกอบกับเป็นจุดยุทธศาสตร์เพื่อเป็นแรงขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่นั้น ๆ ให้เกิดการพัฒนาและความเจริญและเป็นที่ยอมรับโดยกว้างขวางได้ ดังนั้น ปราสาทยายเหงา ถือเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สามารถสร้างแนวทางกับทั้งการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวให้กับจังหวัดสุรินทร์ และชุมชนในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

ทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) หมายถึง ผลผลิตทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยทุนวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น โบราณสถาน มรดกทางวัฒนธรรม ผลงานศิลปะแขนงต่าง ๆ ทั้งภาพวาด หัตถกรรม ดนตรี ภาพยนตร์ วรรณกรรม เป็นต้น ส่วนทุนวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ ความเชื่อ จารีต ประเพณี วิถีชีวิต เป็นต้น (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2559 : 6) จะเห็นว่าสามารถนำทุนวัฒนธรรมมาสร้างเป็นมูลค่าเพิ่มโดยอาศัยปราสาทขอมเป็นฐานแนวคิดในการพัฒนาสินค้าและรูปแบบการท่องเที่ยวที่หลากหลายได้ (พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ และคณะ, 2565 : 141) ปราสาทยายเหงา มีความเกี่ยวข้องทั้งวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ จะทำอย่างไรที่จะสามารถบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนได้ ในงานวิจัยของ กัลยา สว่างคง (2563 : 88 - 90) กล่าวว่า ขั้นตอนที่สามารถจัดการทุนวัฒนธรรมให้มีความสามารถในการแข่งขัน ดังนี้ 1. การค้นหาทุนทางวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ ของชุมชน 2. การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากทุนทางวัฒนธรรม และ 3. การเพิ่มมูลค่าให้กับทุนทางวัฒนธรรมในชุมชน

จากความสำคัญข้างต้นบทความนี้จึงได้ศึกษารูปแบบการจัดการทุนวัฒนธรรมตำนานปราสาทยายเหงา บ้านพุนทราย ตำบลบ้านชบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ โดยการค้นหาทุนวัฒนธรรมที่เป็นเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมา รูปแบบของศิลปะในสถาปัตยกรรม เรื่องราวเล่าขานตำนานอันเป็นที่มาของชื่อปราสาทยายเหงา จากนั้นศึกษาแนวทางการสืบทอดและอนุรักษ์พิธีกรรมบวงสรวงปราสาทยายเหงา ทั้งนี้มุ่งหวังสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์สืบสานประเพณีที่ได้ปฏิบัติต่อปราสาทยายเหงาให้คงอยู่ชั่วลูกชั่วหลานสืบไป

กระบวนการค้นหาทุนวัฒนธรรมตำนานปราสาทยายเหงา

การค้นหาทุนวัฒนธรรม สามารถค้นหาได้จากกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาข้อมูลที่ได้จากหนังสือประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์ หนังสือศิลปวัฒนธรรมประเพณีกับภูมิปัญญาท้องถิ่นวิจัย บทความทางวิชาการ ที่มีความเกี่ยวข้อง ความเป็นมาของปราสาทยายเหงา ความสำคัญ ประวัติศาสตร์ ตำนาน เรื่องเล่า วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ที่สามารถพัฒนาให้เกิดความสำคัญและแรงดึงดูดเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านงานประเพณีประจำปี รวมไปถึงการลงพื้นที่โบราณสถานปราสาทยายเหงา หมู่บ้านพุนทราย ตำบลบ้านชบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึก โดยบทความนี้ได้กำหนดเป้าหมายผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ พระภิกษุ 4 รูป ประชาชนชาวบ้าน 5 ท่าน รองปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านชบ จำนวน 1 ท่าน ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านพุนทรายจำนวน 5 ท่าน ผู้นำชุมชน 2 ท่าน ชาวบ้านพุนทรายจำนวน 15 ท่าน รวมทั้งสิ้น จำนวน 32 รูป/ท่าน สำหรับเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบบันทึกการสำรวจ และแบบสัมภาษณ์ เป็นข้อคำถามแบบกึ่งโครงสร้าง ประกอบด้วยคำถาม 4 ประเด็น ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจชุมชน ด้านการพัฒนาศิลปะชุมชน ด้านการสืบสานตำนานพื้นถิ่น ด้านพิธีกรรมกับความเชื่อที่มีต่อปราสาทยายเหงา ผลการสำรวจและสัมภาษณ์เชิงลึกทำให้ค้นพบทุนวัฒนธรรม ดังนี้

1. โบราณสถาน

ปราสาทยายเหงา ซึ่งเป็นโบราณสถานในศาสนาพราหมณ์ อินดูลัทธิไศวนิกายบูชาพระศิวะ ปราสาทแห่งนี้ได้ตั้งอยู่ที่บ้านพุนทราย ตำบลบ้านชบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ห่างจากที่ว่าการอำเภอสังขะไปทาง

ทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 4 กิโลเมตร อยู่ริมถนนสายโชคชัย - เดชอุดม (ทางหลวงหมายเลข 24) ระหว่างหลักกิโลเมตรที่ 189 - 190 จะมีป้ายบอกทางจากถนนใหญ่เข้าไปเป็นทางคอนกรีตปนทรายประมาณ 800 เมตร ถ้าเข้าทางด้านถนนใหญ่จะผ่านป่าละเมาะบริเวณปราสาท ซึ่งเป็นป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและยังอุดมสมบูรณ์มาก มีสัตว์ป่า พืชหลายชนิดที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ บริบทภายในและภายนอกปราสาทหายเหงา ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 บริบทภายในและภายนอกปราสาทหายเหงา

ที่มา: โยโสธารา ศิริภาพระภากร (2564)

จากภาพที่ 1 จะเห็นว่าปราสาทหายเหงาแห่งนี้ถือเป็นโบราณสถานในวัฒนธรรมเขมรศิลปะแบบนครวัด คติศาสนาฮินดู สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 17 ประกอบด้วย ปราสาท 3 หลัง ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน ปราสาทประธานหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ภายในห้องครรภคฤหะ มีฐานรูปเคารพประดิษฐานอยู่ภายในปราสาทหลังทางทิศใต้มีสภาพที่สมบูรณ์ที่สุด เพราะคงเหลือส่วนยอดอยู่ ชั้นหลังคาตรงกลางและที่มุมในแต่ละชั้นประดับด้วยบรรพแถลงรูปพระยมทรงกระบือ กลีบขนุนสลักรูปฤษียืนถือกระบองที่หน้าบันโดทิศตะวันตก ปลายกรอบหน้าบันแกะสลักลวดลายมกรคาบนาครห้ำเศียร ปราสาททั้ง 3 หลัง ล้อมรอบด้วยกรอบกำแพงแก้วที่ก่อด้วยอิฐและศิลาแลง มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 37 x 37 เมตร มีประตูซุ้มทางเข้า (โคปุระ) อยู่ด้านหน้าทางทิศตะวันออก ปราสาทหายเหงาได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานสำหรับชาติและกำหนดขอบเขตโบราณสถาน ดังความในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 98 ตอน 63 หน้า 1211 ลงวันที่ 28 เมษายน พ.ศ.2524 พื้นที่ 5 ไร่ 76 ตารางวา และจากการลงพื้นที่สำรวจบริบทโดยรวมในพื้นที่ตั้งของปราสาทหายเหงา พบว่า ภายในตัวปราสาทประธานยังมีความสมบูรณ์อยู่มาก ยังปรากฏมีลวดลายนาคและปูนที่ฉาบบนองค์ปราสาท ภายในมีการนำชิ้นส่วนเคลือบแก้วนำเข้ามาเพื่อประกอบให้กลายเป็นรูปศิวิลิ่งค์ ไม่ปรากฏฐานโยนี น่าจะนำเข้ามาใหม่เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์แทนพระศิวิลิ่งค์ มีอุปกรณ์ เครื่องบูชา ได้แก่ ดอกไม้สด รูปเทียนผู้วิจัยได้ลงพื้นที่และสัมผัสได้ถึงกลิ่นรูปที่ยังติดและได้กลิ่นรูปชัดเจน นั้นแสดงว่ามีผู้คนทั้งในและนอกพื้นที่ได้เข้ามาทำการสักการบูชาอยู่เป็นประจำ แม้แต่การลงพื้นที่ครั้งนี้ผู้วิจัยยังสังเกตว่ามีผู้คนนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาถึง 5 - 8 คน และระยะใกล้กัน จำนวน 12 คนนี้อาจเป็นที่มาของเครื่องบูชา และการจุดรูปเทียนเพื่อสักการะ ขอพร อธิฐาน จากการเดินสำรวจ ปราสาทอีกองค์ทางขวามือของปราสาทประธาน ภายในจะมีสัญลักษณ์หินเคลือบรูปดอกบัว หรืออาจนำมาเป็นสัญลักษณ์แทนศิวิลิ่งค์ แต่ไม่ปรากฏฐานโยนีแต่อย่างใด มีอุปกรณ์ ได้แก่ กรวยดอกไม้ รูปเทียน พวงมาลัย และแป้ง น้ำหอม เมื่อเดินสำรวจบริบทโดยรอบปราสาท มีกำแพงแก้วรอบรอบ

สวยงาม และด้านหลังปราสาทมีลักษณะคล้ายใบเสมา ปักอยู่ที่เนินดินด้านหลังปราสาทไม้ใกล้กันสามารถมองเห็นได้ชัดเจน และโดยรอบปราสาทมีป่าไม้อื่นๆโดยรอบ มีการรักษาความสะอาด มีการตัดหญ้า ทำให้เกิดความสวยงามน่าเที่ยวชม ด้านข้างมีวัดที่ตั้งอยู่และมีพระสงฆ์จำพรรษาและมีผู้คนเข้ามาทำบุญทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่มาก นั้นหมายความว่าปราสาทหายเหงาแห่งนี้แต่ละวันน่าจะสร้างความน่าสนใจต่อผู้ที่เข้ามาวัดและเป็นจุดที่สามารถเข้ามาเที่ยวชมได้ด้วยนั่นเอง

2. ความเชื่อ จารีต วิถีชีวิต

ปราสาทหายเหงา มีฐานคติที่มาและพัฒนาการตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้ วิถีชีวิตของชาวบ้านพุนทราย ตำบลบ้านขบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ มีการประกอบอาชีพการเกษตร ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแต่เดิม และล่าสัตว์ เป็นชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยป่าไม้ธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิตโดยมีการเกษตรเป็นอาชีพหลักทำนา ทำสวนทำไร่ เลี้ยงสัตว์ สภาพอากาศบางปีไม่เอื้ออำนวยต่อการเกษตรกรรม มีสภาพแห้งแล้งไม่มีฝน เกิดโรคระบาด ขาดแคลนอาหาร แต่หากปีใดมีฝนมากเกินไปน้ำก็ท่วม เป็นความเดือดร้อนที่เกิดจากภัยธรรมชาติไม่มีที่สิ้นสุด ทำให้คนในชุมชนต้องการความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน และความอุดมสมบูรณ์ผลผลิตทางการเกษตร ด้วยเหตุนี้ชุมชนได้จัดให้มีพิธีกรรมแบบท้องถิ่นดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติกันมาแต่รุ่นก่อน ๆ คือ พิธีกรรมบูชาปราสาท โดยมีการร่วมตัวกันในชุมชนนำโดยผู้ใหญ่บ้าน และปราชญ์ชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ที่อาศัยอยู่โดยรอบ พากันจัดเครื่องเซ่นไหว้ (ปราชญ์ชุมชน ก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2564) ได้กล่าวถึงบรรยายภาคในสมัยรุ่น ปู่ยา ตายาย ช่วง 80 - 95 ปี ได้กล่าวว่า สมัยนั้นมีการจัดประดับดอกไม้แบบบ้าน ๆ นี้แหละส่วนมากที่เห็นสมัยนั้นใช้ คือ ดอกจำปี จำปา และดอกมะพร้าวส่วนที่เป็นส่วนอ่อน ๆ สีขาว นำมาประดับไล่ชั้นทำเป็นพุ่มๆ เทียนก็จะปักขึ้นตัวเอง ส่วนประกอบอื่น ๆ มักเป็นผ้าขาวตายดิบ ยาว 1 เมตร เงินที่ใช้เป็นเงินสลึง และจัดข้าวปลาอาหารใส่เป็นกระทงทำขึ้นด้วยใบตองเย็บเป็นสี่มุม จำนวน 5 กระทงบ้าง บางคนที่ 2 กระทงบ้าง แต่ละบ้านจะจัดออกมาภายในกระทงจะใส่อาหาร ข้าวสวย กับ ดอกไม้ และข้าวดอก ผลไม้ ช่วงเวลาที่ใช้ทำพิธีมักเป็นช่วงบ่าย ทุกคนจะเดินออกมาและไปร่วมตัวกันที่ปราสาทหายเหงา และผู้อาวุโสจะเป็นผู้นำพิธีเชิญดวงวิญญาณที่เชื่อว่าอยู่ในปราสาทแห่งนี้

ชุมชนมีความเชื่อต่อดวงวิญญาณ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่ายังดูแลรักษาอยู่ภายในปราสาท และ เกิดความเกรงกลัวต่ออำนาจเหนือธรรมชาติลึกลับ เทวดาอารักษ์ที่เชื่อว่าอาศัยโดยรอบปราสาทอยู่ตามป่าไม้ ต้นไม้ใหญ่ ดังนั้น จึงมีพิธีกรรมเซ่นไหว้เพื่ออ่อนน้อม ให้ช่วยปกป้องรักษาให้เกิดความปลอดภัย สำหรับอิทธิพลบทบาทหน้าที่สำคัญของปราสาทหายเหงา ด้านความเชื่อของชุมชน (พระสงฆ์ ก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2564) ส่วนใหญ่เชื่อว่าปราสาทหายเหงามีดวงวิญญาณสิงสถิตอยู่ เพราะถ้ามีใครมีลบลู่ ถูถูก หรือแสดงอาการกิริยาทางกาย วาจา คำพูดไม่ดีพอลกลับถึงบ้านก็จะป่วยไข้แบบชนิดรุนแรงมาก ลูกไม่ขึ้น บางรายอาจพูดไม่ได้ แสดงอาการกลัวอยู่ตลอดเวลา เมื่อไปดูธรรม หรือ ทำการเข้าทรงสื่อสารดวงวิญญาณ มักกล่าวว่า เพราะไปถูถูกปราสาท ต้องไปขอขมา เมื่อทราบและเครือญาติเดินทางมาขอขมา ขอน้ำมนต์ที่ได้จากปราสาท นำมาดื่มอาบ วันรุ่งขึ้นอาการดังกล่าวก็หาย ทำให้ผู้ที่ขอลองของสมัยนั้นไม่กล้าลองดี กับปราสาทหายเหงาอีกเลย จนกลายเป็นฐานคติความเชื่อว่า ปราสาทนี้ยังมีความศักดิ์สิทธิ์อยู่มาก เพราะใครมาบพบาท อธิฐานอะไรมักได้สมปรารถนา เช่น ควายหาย วันหาย ของมีค่าหาย หรือความเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ผู้คนในชุมชนจึงให้ความเคารพ นับถือปราสาทหายเหงามาก ด้วยเหตุผลจากการสัมภาษณ์จากกลุ่มผู้คนที่มาชมจึงทำให้ทราบถึงพัฒนาการจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ที่มีการสืบสาน ด้วยอาศัยฐานคติที่มีต่อองค์ปราสาท และความศักดิ์สิทธิ์ ที่เชื่อว่ามาจากดวงวิญญาณที่อาศัยในพื้นที่แห่งนี้ จึงพัฒนาการกลายเป็นประเพณีท้องถิ่นที่ได้จัดพิธีกรรมมาแต่ละช่วง และได้สร้างความสำคัญให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีจุดในการสืบสาน ต่อยอดมาโดยลำดับ ได้แก่ (1) ความเชื่อที่มีต่อดวงวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ภายในปราสาทหายเหงา (2) พิธีกรรม ที่

มีการทำพิธีเช่นนี้มาแต่อดีตช่วงสมัยปู่ย่า ตายาย (3) ตำนาน เรื่องเล่า ที่เกิดจากคำกล่าวขานสร้างความน่าสนใจให้เกิดขึ้นในพื้นที่ปราสาทยายเหงาและทำให้เกิดการอยากติดตามและสัมผัสตามอารมณ์ความรู้สึกได้อย่างน่าสนใจ และสามารถได้ว่าปราสาทแห่งนี้เป็นสถานที่สำคัญในอดีต เชื่อกันว่ามีเทพเทวดาคุ้มครองชุมชน เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนเข้ามากราบไหว้สักการะและอธิฐาน เมื่อขอพรแล้วได้เพิ่มความมั่นใจในการดำรงชีวิต เมื่อกล่าวถึงความสำคัญด้านพิธีกรรม เป็นรูปแบบของการนำพามนุษย์ไปสู่จุดหมายตามที่ตนมีความเชื่อและเลื่อมใสศรัทธา หรือเป้าหมายชีวิต หรือแม้กระทั่งภาวะการเกิดปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ นอกจากนี้พิธีกรรมยังเป็นจุดศูนย์รวมเพื่อการกระทำที่พร้อมเพรียงกัน เริ่มต้นขึ้นพร้อมกัน และมีการประกอบพิธีกรรมเป็นขั้นตอน พิธีกรรมบูชาปราสาทยายเหงาเกิดจากแนวคิด 2 แบบ ได้แก่ (1) เกิดจากความเชื่อที่มีต่ออำนาจ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ (2) ความต้องการและคาดหวัง คือ ฝนตกต้องตามฤดูกาล ความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตรการทำนา ทำสวน ทำไร่ มีความอยู่ดีกินดี มั่นคงด้านชีวิตและปราศจากอันตรายและโรคภัย ชาวบ้านอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขเมื่อทุกสิ่งเป็นไปตามความคาดหวัง ก็จะจัดพิธีกรรมเช่นไหว้เพื่อแสดงเคารพปราสาทยายเหงาสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจวบจนปัจจุบัน

3. จาริต ประเพณี

จาริต ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับปราสาทยายเหงามีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนให้ดำรงอยู่อย่างสอดคล้องกลมกลืนกับฮีตสิบสองคองสิบสี่ ทำให้ในช่วงเวลาที่ผ่านมา องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ร่วมกับ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านชบ หัวหน้าส่วนราชการอำเภอสังขะ เอกชน ชุมชนตำบลบ้านชบ และชุมชนบ้านพุนทราย ได้จัดงานประเพณีประจำปีขึ้นและงานสืบสานตำนานปราสาทยายเหงาขึ้นใน วันที่ 4 เมษายน 2558 เริ่มต้นมาและกำหนดจัดเป็นงานที่ยิ่งใหญ่กว่าปกติเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีกิจกรรมในการจัดงาน ดังนี้ (1) ประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้บวงสรวงองค์ปราสาทยายเหงา (2) มีกิจกรรมการรำยาบูชาในพิธีบวงสรวงองค์ปราสาทยายเหงา (3) การแสดงประกอบแสงสีเสียงชุดตำนานปราสาทยายเหงา สำหรับประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ ปรากฏในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ประเพณีปราสาทยายเหงา

กิจกรรม	รูปแบบและชื่องาน	ผู้รับผิดชอบ/ หน่วยงาน
บุญเดือน 3 (ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3)	ประเพณีบุญเดือน 3 เป็นประเพณีบวงสรวง เช่นสังเวท หลังจากฤดูกาลทำเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร เพื่อเป็นการขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้ดลบันดาลฟ้าฝน และการปกป้องรักษา ให้อยู่ดีมีความสุข ไม่มีเภทภัย อันตราย เป็นการพบปะสังสรรค์ของคนในชุมชนให้เกิดความสุขสนุกสนาน และความสามัคคีของคนในชุมชน เครื่องเช่นจะประประด้วย ชันบายศรี มีไก่ต้มเป็นตัว หรือไข่ไก่พื้นบ้านต้มสุก 1 ฟอง รูปเทียน ดอกไม้ เหล้าขาว หมากพลู บุหรี่ น้ำเปล่า ใส่จัดมาเป็นตะกร้าของแต่ละครอบครัว	ชาวบ้านพุนทราย ทุกครัวเรือน ทั้ง 2 หมู่
บุญเดือน 5 (บุญสงกรานต์)	บุญเดือน 5 ไม่มีกำหนดจัดงานที่ชัดเจน แต่จะจัดขึ้นในช่วงต้น-กลางเดือนเมษายนของทุกปี เป็นการจัดงานใหญ่ประจำปี แต่ละปีมีการจัดงานที่แตกต่างกันไปตามแต่ผู้จัดงานจะมีการกำหนด แต่จะคง	องค์การบริหาร ส่วนตำบลบ้านชบ และ องค์การ

กิจกรรม	รูปแบบและชื่องาน	ผู้รับผิดชอบ/ หน่วยงาน
	พิธีกรรมดั้งเดิมไว้เสมอ เช่น ทำบุญตักบาตรพระช่วงเช้า การบวงสรวง เครื่องใหญ่ การรำบวงสรวง การแสดงแสง สี แสง ภาคกลางคืน มีหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ประชาชนในพื้นที่ และนักท่องเที่ยว เข้าร่วมกิจกรรมมากมาย	บริหารส่วน จังหวัดสุรินทร์ หน่วยราชการ อำเภอสังขะ
บุญเดือน 6 (ขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6)	บุญเดือน 6 เป็นประเพณีบวงสรวง เช่นไหว้ ก่อนลงทำการเพาะปลูก เพื่อเป็นการบนบานขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ลดบันดาลฟ้าฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล ช่วยปกป้องรักษา ให้อยู่ดีมีความสุข ไม่มีเภทภัยอันตราย และยังเป็นกิจกรรมที่ช่วยสร้างขวัญกำลังใจแก่ชาวบ้าน ได้มาพบปะสังสรรค์ ทำให้เกิดความสุขสนุกสนาน และความสามัคคีของคนในชุมชน เครื่องเช่นจะประประด้วย ชันบายศรี มีไก่ต้มเป็นตัว หรือไข่ไก่ ฟันบ้านต้มสุก 1 ฟอง รูปเทียน ดอกไม้ เหล้าขาว หมากพลู บุหรี่ น้ำเปล่า ของหวาน ใส่จัดมาเป็นตะกร้าของแต่ละครอบครัว	ชาวบ้านพุนทราย ทุกครัวเรือน ทั้ง 2 หมู่

จากตารางที่ 1 พิธีกรรมเช่นไหว้สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ณ ปราสาทยายเหงา มักกำหนดจัดงานในช่วงต้นเดือนถึงกลางเดือนเมษายน ของทุกปี ไม่มีกำหนดวันที่แน่นอน ขึ้นอยู่กับโอกาสและความพร้อมของคณะผู้จัดงาน คือ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านขบ เป็นเจ้าภาพหลักในการสนับสนุนในด้านงบประมาณในการจัดงาน ร่วมกับส่วนงานราชการอำเภอสังขะ ภาคเอกชน ประชาชนในตำบลบ้านขบ และพ่อแม่พี่น้องชาวบ้านพุนทราย ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ เข้าร่วมงานถวายสักการะและบวงสรวงสิ่งศักดิ์ที่สถิตสถานโดยรอบปราสาทยายเหงา ในการประกอบพิธีกรรม เช่นบวงสรวงในแต่ละปี จะไม่เหมือนกันในแง่ของผู้นำในการบวงสรวง แล้วแต่คณะผู้จัดงานจะเชิญผู้นำในการประกอบพิธีมาร่วมประกอบพิธีการประกอบพิธีเป็นศาสตร์เฉพาะบุคคล ซึ่งจะมีการเรียนรู้สืบทอดมาจากครูบาอาจารย์หรือผู้เฒ่าผู้แก่ หรือเคยร่วมพิธีกรรมมาโดยตลอดจนเกิดการจดจำและสืบทอด การประกอบพิธีเช่นไหว้สักการะมี 2 แบบ ดังนี้

1. การเช่นสักการะบวงสรวงในแบบธรรมดา โดยผู้เฒ่าผู้แก่ ประชาชนชาวบ้านในพื้นที่ ที่มีความอาวุโส เคยมีประสบการณ์ในการประกอบพิธีกรรมการบวงสรวงปราสาทมาเป็นประจำทุก ๆ ปีรูปแบบการเช่นไหว้ก็เป็นรูปแบบธรรมดา ไม่มีการเชิญช่างมาประกอบพิธี เช่น การจัดพิธีกรรมบวงสรวงปราสาทยายเหงาในอดีตที่ผ่านมาเป็นเพียงการเช่นไหว้ บอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์และการถวายของสักการบูชาตามความวิถีชุมชนที่เคยปฏิบัติกันมาและอาจจะมีการรำถวายบวงสรวงด้วยตามปกติที่เคยปฏิบัติมา การเช่นสักการะ ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 การจัดพิธีกรรมบวงสรวงปราสาทยายเหงา

ที่มา: โยโสธารา ศิริภาพระภากร (2564)

2. พิธีกรรมเซ่นไหว้ปราสาทยายเหงาประจำปี ซึ่งการจัดรูปแบบเครื่องเซ่นไหว้ที่สวยงาม และขั้นตอนรูปแบบ องค์ประกอบและมีผู้เข้าร่วมในงานบวงสรวง เป็นจำนวนมาก จากภาพนี้เป็นการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงและการอันเชิญดวงวิญญาณที่สถิตอยู่ ณ ปราสาทยายเหงา โดยการจัดงานขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านขบ และเชิญนายอำเภอสังขะ เป็นประธานเปิดงานและร่วมพิธีกรรมบวงสรวง ในการจัดพิธีครั้งนี้ได้เชิญ น้ำผึ้งเมืองสุรินทร์ (ศิลปินแห่งชาติ) เป็นเจ้าพิธีกรรมนำประกอบพิธีกรรมเซ่นไหว้ จนกลายมาเป็นประเพณีท้องถิ่น และสืบสานมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งทั้งนี้ล้วนพัฒนาการมาจากอดีตจนกลายมาเป็นงานประเพณีประจำปีในปัจจุบัน การแต่งกายของคณะผู้ประกอบพิธีกรรมบวงสรวง การแต่งกายถือเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของผู้ที่เข้าร่วมแสดง ศิลปะพื้นบ้าน มักมีการสวมเสื้อ แขนยาว ผ้าไหมท้องถิ่น ดนตรีที่นำมาประกอบมักเป็นการบรรเลงดนตรีปี่พาทย์แบบพื้นบ้าน การแสดงชุดนี้มักเป็นการรำถวายปราสาทและได้นำทำรำต่างๆมาประกอบกันเข้าเพื่อให้เกิดความสวยงาม แต่ทั้งนี้ชุมชนได้เป็นส่วนหนึ่งในการรำถวายปราสาทยายเหงาและมีการร่วมกลุ่มกันเรื่อยมาจนมีจำนวนที่มากขึ้นจนถึงปัจจุบัน ชุดพื้นบ้านและศิลปะการแสดงพื้นบ้าน เสื้อคอกลมมีทั้งแขนยาวและแขนสั้นนุ่งผ้าถุงพื้นบ้าน ช่วงการบรรเลงดนตรีบรรเลงดนตรีทำนองกันตรึม ได้แก่ จังหวะบรรเลงซอและปี่อ้ออันสุดแสนเศร้า ไปตามอารมณ์ผู้รำรำ บรเพลงทำนองเพลงเรือมอันเร และเพลงอื่น ๆ ประกอบกัน ด้านเครื่องดนตรีใช้เครื่องดนตรีของวงกันตรึมแบบดั้งเดิมประกอบด้วย ต้ว (ซอ) สก๊วล (กลองกันตรึม) แปอ (ปี่อ้อ) และฉิ่ง ประกอบเข้าจังหวะเป็นเสียงดนตรี และทำรำของนางรำทำรำที่แสดงในการบวงสรวง ประกอบด้วย ทำบูชาเทพเทวดา ทำรำยรำถวายดวงจิต ทำสร้างบุญอุทิศ ทำกราบกรานบูชา ทำน้อมจิตอัญเชิญ และทำรำบูชาปราสาท เครื่องประกอบการเซ่นไหว้ สิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีกรรมได้แก่ ฐูป เทียน บายศรี ข้าวตอก ดอกไม้ ต้นกล้วย ต้นอ้อย เครื่องเซ่นบูชาได้แก่ หัวหมู เป็ด ไก่ ขนมหั้ว ผลไม้ต่าง ๆ เหล้าขาว น้ำอ้อยคั้น และหมากพลู บางปีอาจประดิษฐ์บายศรีแบบเขมรโบราณ และบางปีอาจประกอบด้วยเครื่องบูชาอื่นๆ แต่ละปีมีความแตกต่างกันออกไป

แนวทางการสืบทอดและอนุรักษ์พิธีกรรมบวงสรวงปราสาทยายเหงา

จากการค้นหาทุนวัฒนธรรม พบว่า ปราสาทยายเหงาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สำคัญมากในพื้นที่บ้านพุลทราย ตำบลบ้านขบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ที่สามารถพัฒนาต่อยอดไปได้ โดยอาศัยฐานคติที่ได้จากปราสาทยายเหงา ได้แก่ (1) ฐานคติที่ชุมชนมีความเชื่อในอำนาจดวงวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ หรือมีความเชื่อว่าจะมีดวงวิญญาณรักษาอยู่ในปราสาทแห่งนี้ (2) พิธีกรรม ที่มีการพัฒนาการมาจากอดีต แม้นในช่วงสมัย ปู่ย่า ตายาย ก็ยังมี

การจัดพิธีกรรมเช่นไหว้และถูกขึ้นมาในทุกๆปี และรอบเดือนที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ได้แก่ ช่วงก่อนการลงทำการเกษตร หรือการทำนา ทำไร่ มักเป็นพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ และฝน เป็นต้น นอกนั้นก็มักจะเป็นเรื่องราวที่เข้ามาบอบบาท อธิฐาน และสำเร็จตามที่ตั้งใจก็มักจะเดินทางเข้ามา เช่นไหว้ บูชา (3) ประวัติความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ เรื่องเล่า ตำนานท้องถิ่น ได้แก่ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ฐานคติที่มีต่อการสร้างปราสาทายเหงา และตำนานความรักอมตะที่เคยถูกกล่าวขานมานาน สิ่งเหล่านี้สามารถเป็นจุดสำคัญพอที่จะสร้างประดิษฐ์สร้างศิลปะการแสดง ประกอบ แสง สี แสง ที่เกิดขึ้นเฉพาะพื้นที่ปราสาทายเหงาโดนไม่ต้องไปซ้ำกับพื้นที่อื่นๆได้

ชุมชนบ้านพุลทราย ตำบลบ้านซบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ มีแนวทางในการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยมีศูนย์กลางได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลที่มีแนวทางในการสนับสนุนและร่วมอนุรักษ์ สืบสานให้เกิดเป็นกิจกรรม ประจำแต่ละปีได้ในระดับหนึ่ง อาจเป็นการเล่าเรื่องประวัติความเป็นมา ความเชื่อที่มีต่อปราสาทายเหงา ด้านการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ ด้านความสำคัญนี้ควรมีการจัดเก็บข้อมูล เอกสาร และหนังสือจากผู้เขียนด้านต่าง ๆ ของพื้นที่บริบทโดยรวม ซึ่งแนวคิด การสืบสาน อนุรักษ์ สืบทอดประเพณีท้องถิ่น สามารถดำเนินได้ตามแนวทางของนิรุทธิ์ วงษาเนา (2552 : 65 - 67) ได้ศึกษาความต้องการของชุมชน ท้องถิ่นในรูปแบบแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นผ่านงานประจำปี พบว่า (1) มีหน่วยงานเจ้าภาพในการรับผิดชอบ ในการเก็บรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เป็นหมวดหมู่ เป็นเอกสาร (2) อนุรักษ์ สืบสาน มรดกภูมิปัญญาผ่านงานประเพณีประจำ โดยการปลูกจิตสำนึกให้กับลูกหลานและเยาวชน โดยมีการบรรจุเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตร พบว่ากระบวนการสืบสาน ตามทฤษฎีระบบ สามารถกล่าวได้ว่า เป็นการรวบรวมทุกขั้นตอน และกระบวนการ การสืบสาน ตั้งแต่วิธีการถ่ายทอด ไปจนถึงผลิตผล ที่ออกมาเป็นรูปธรรม โดยมีองค์ประกอบ 4 ส่วน ได้แก่ 1) ปัจจัยนำเข้า ประกอบไปด้วยทรัพยากรมนุษย์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องงบประมาณสนับสนุน และข้อมูลในการอนุรักษ์และสืบสาน 2) กระบวนการประกอบด้วยกระบวนการและวิธีการรวบรวม ไปจนถึงความร่วมมือของชุมชนในพื้นที่หรือท้องถิ่น 3) ผลิตผลที่ประกอบด้วยการอนุรักษ์ สืบสาน ประเพณีท้องถิ่น การส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐ การมีส่วนร่วมในชุมชน และการส่งเสริมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น กระบวนการสุดท้าย เป็นการป้อนกลับข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและผลลัพธ์ เกี่ยวกับกิจกรรมองค์กร หน่วยงาน เป็นต้น

การพัฒนาศิลปะการแสดงพื้นบ้านและการออกแบบชุดการแสดงจากพิธีกรรมบวงสรวงปราสาทายเหงา

การนำแนวคิดและแรงบันดาลใจมาจากองค์ประกอบที่อยู่ในพิธีกรรมบวงสรวงเข้ามาวิเคราะห์ตีความหมายและค้นหาคุณค่าในพิธีกรรมบวงสรวงปราสาทายเหงาออกมาเป็นชุดการแสดง โดยใช้แนวคิดการฟ้อนรำของนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานใต้ และหลักทฤษฎีทางดนตรีมาเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาศิลปะการแสดงจากพิธีกรรมบวงสรวงปราสาทายเหงา ดังนี้

1. การพัฒนาท่ารำสามารถนำท่ารำของนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานใต้มาใช้เป็นโครงสร้างประดิษฐ์ท่ารำให้เกิดความประณีตสวยงามโดยพิจารณาจากท่าทางตามธรรมชาติของปราชญ์ท้องถิ่นผู้นำประกอบพิธีผู้เข้าร่วม ขั้นตอนการประกอบพิธีบวงสรวง จากการศึกษาวิถีชีวิตบริบทชุมชนบ้านพุลทราย ตำบลบ้านซบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ นำมาวิเคราะห์ตีความหมายเพื่อออกแบบท่ารำได้ คือ ท่าเล่าตำนานการสร้างปราสาท ท่าเดินชมทิวทัศน์คูวิถีกลุ่มชน ท่าประนมวันทาบูชาเทพ ท่วงท่าแสดงออกถึงการถวาย ท่ากราบและบูชา ท่าปราสาทายเหงา ท่ารับ ท่าโน้มจิต ท่าอัญเชิญ รูปแบบการแสดงแบ่งเป็น 2 ช่วง โดยช่วงที่ 1 เป็นการบรรยายตำนานปราสาทายเหงา และช่วงที่ 2 เป็นขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงปราสาทายเหงาช่วงแสดงการรำรำเพื่อบูชาทวยเทพ หน้าเครื่องบูชา จุดกลางหน้าปราสาท

2. การแสดงละครประกอบ แสง สี เสียง ตำนานปราสาทยาเฮง เรื่อง มนต์รักมนตราศิवालีย์ จัดงาน โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ และ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านขบ การวิเคราะห์ชุดการแสดง ในเรื่องมนต์รักมนตราศิवालีย์ ประกอบการแสดงด้วย ดังนี้ การนำเสนอวิถีชีวิตของชาวบ้านพุนทราย เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ชุมชนชาวกูย มีประเพณีการรักษาอาการเจ็บป่วยไข้ คือ พิธีกรรมแกลมอ ที่สามารถนำมาประกอบการแสดงเพื่อให้เห็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน และการกล่าวขานตำนานเรื่องราวความรัก เป็นการแสดงละครเรื่องราวของหญิงสาวนางหนึ่ง มีความงามสง่า ได้พบรักกับชายหนุ่มรูปร่าง และมีความรักต่อกันแต่ด้วยสภาวะบ้านเมืองมีภัยสงคราม ทำให้ท่านเจ้าเมืองซึ่งเป็นพี่รักของนางจำต้องออกไปทำการรบทำสงครามกับอริศัตรู นางได้เฝ้ารอคอยวันแล้ววันเล่า คินแล้วคินเล่าได้ยินเสียงขบวนแห่กองทัพเดินทางเขาก็ดำเนินทางผ่านไป ซึ่งก็ทำให้พระนางซึ่งอยู่ในวัยชราเศร้าโศกเสียใจเป็นยิ่งนักจึงทำให้ยายจำต้องเฝ้ารอแม่ตายไปแล้วดวงวิญญาณก็ยังคงเฝ้ารอคอยอยู่ ณ ปราสาทศิवालีย์ซึ่งเป็นที่พระนางสร้างเพื่อการบูชาศิเวทว่าเป็นตำนานเล่าขานสืบมาสู่ลูกหลาน คนรุ่นปัจจุบันให้ได้อนุรักษ์รักษาดูแลปราสาทยาเฮง ให้อยู่คู่ตำบลบ้านขบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ การแสดงละครประกอบ แสง สี เสียง เป็นการนำเรื่องราวตำนานปราสาทยาเฮง มาแต่งเติมสร้างให้เกิดเป็นเรื่องราวนิยายความรักที่เล่าเรื่องราว ประกอบดนตรี การประกอบเสียงพูดเป็นฉากเป็นตอน สอดแทรกศิลปวัฒนธรรม ในรูปแบบการนำเสนอแบบยุคใหม่ มีการใส่แสงสีประกอบให้เกิดสีสันความสวยงาม ในยามค่ำคืน อีกทั้งใส่เสียงเอฟเฟ็กต์ให้เกิดความสนุกเร้าใจตื่นเต้น ทำให้ผู้เข้าชมเกิดอารมณ์ความรู้สึกร่วม ผ่านศิลป์การแสดง เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และสืบสานและต่อยอดต่อไป

3. แนวเพลงดนตรีท่วงทำนองดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง เนื้อเพลงจะบรรยายถึงความรู้สึกรัก และการรอคอย รวมไปถึงการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษของลูกหลาน การรอคอยจะมุ่งสื่ออารมณ์หลักของยายเหงาที่รอคอยสามีซึ่งหายไปนานจนไม่ได้ข่าวคราว อีกทั้งยังมุ่งสื่อความซาบซึ้งใจในความรัก การรอคอยของยายเหงาและแสดงถึงการกตัญญูรู้คุณของลูกหลานต่อบรรพบุรุษ สำหรับทำนองเพลงเป็นแบบพื้นเมืองอีสานใต้ มีทั้งจังหวะช้าและเร็ว ประกอบด้วย เจริญจรวง เพลงเกริ่น เม็ดเล่ย์กันตรึม และอายัยเวน (ธิดารักษ์ บุตรราช และคณะ, 2561 : 203)

บทสรุป

การศึกษารูปแบบการจัดการทุนวัฒนธรรมตำนานปราสาทยาเฮง บ้านพุนทราย ตำบลบ้านขบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ จำเป็นต้องเริ่มต้นจากการค้นหาทุนวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ จากนั้นจะต้องหาแนวทางการอนุรักษ์จากการจัดงานประเพณีประจำปีสามารถเป็นผลให้เกิดแนวทางที่จะสืบสานและการอนุรักษ์ ผ่านกระบวนการสำรวจและสัมภาษณ์เชิงลึก สามารถสรุปแนวทาง ได้ดังนี้ (1) ควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากการจัดกิจกรรมในพิธีกรรมบวงสรวงและศิลปะการแสดงรำบวงสรวง มีการศึกษาวิจัยเก็บรวบรวมไว้เป็นข้อมูล ที่เป็นที่ยอมรับ ตัวอย่างคือ จากการวิจัยศิลปะการแสดงจากพิธีกรรมเช่นไหว้ปราสาทยาเฮง (2) การปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมประเพณีให้ได้ต่อเนื่องทุก ๆ ปี อันจะเป็นการสร้างจิตสำนึกของคนในตำบลบ้านขบ ได้ร่วมกันอนุรักษ์ให้เป็นประเพณีกิจกรรมของคนในชุมชนต้องออกไปร่วมกิจกรรมให้มาก ๆ (3) การฟื้นฟู ศิลปะการแสดงและพิธีกรรมความเชื่อที่มีมาแต่เดิม และจัดเข้าสู่การแสดง วิถีชุมชนปราสาทยาเฮงและชุมชนชาวกูยเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการแสดง (4) การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากรูปแบบปราสาทยาเฮง โดยทำเป็นปราสาทจำลอง ทำพวงกุญแจ โดยทำจากปูนโปสเตอร์ เป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว เป็นของที่ระลึก พัฒนาเป็นตราสัญลักษณ์ประจำหมู่บ้าน ตราผลิตภัณฑ์ชุมชน การจัดงานบวงสรวงปราสาทยาเฮง (5) การจัดการแสดง แสง สี เสียง เป็นรูปแบบที่ไม่เคยทำมาก่อน เป็นการพัฒนารูปแบบศิลปะการแสดง ผ่านเรื่องราวบอกเล่าตำนานปราสาทยาเฮง ให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ใน

การส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในชุมชนบ้านพุนทราย (6) การถ่ายทอดโดยการนำข้อมูลที่เป็นองค์ความรู้ เข้าสู่ระบบ การเรียนของโรงเรียนในพื้นที่ฝึกฝนให้เด็กนักเรียนเป็นมัคคุเทศน์น้อยเพื่อการต้อนรับนักท่องเที่ยวและยังเป็นการปลูกฝังความรู้เกี่ยวกับปราสาทขอมและพิธีกรรมต่าง ๆ นักเรียนรุ่นปัจจุบันก็จะเป็นผู้สืบทอดต่อไปในอนาคต (7) ส่งเสริมกิจกรรมถือว่าเป็นเรื่องที่น่ายินดีที่หน่วยงานราชการ เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล บ้านชบ หัวหน้าส่วนราชการอำเภอสังขะ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ ร่วมให้การสนับสนุนส่งเสริมการจัดกิจกรรมอยู่อย่างต่อเนืองทุกปี (8) การเผยแพร่แลกเปลี่ยน เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์กลุ่มภาคีชุมชนการท่องเที่ยวเพื่อการแลกเปลี่ยนรูปแบบศิลปะการแสดง ในแง่การให้นักเรียนนำไปแสดงในงานศิลปะหัตถกรรม หรือการเรียนรู้อะหว่างวัฒนธรรมเดียวกันที่อยู่คนละอำเภอ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนให้คนรู้จักอย่างกว้างขวางมากขึ้น ประการสำคัญคือการใช้สื่อโซเชียล เช่น เฟซบุ๊ก เว็บไซต์ ยูทูบ เป็นต้น มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการช่วยนำเสนอเผยแพร่ได้กว้างไกล (9) การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่นโดยการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ผู้ดำเนินงานให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญาให้เป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธี นางรำบวงสรวงสามารถเป็นปราชญ์ชาวบ้านในด้านศิลปะการแสดงพื้นบ้าน นักดนตรีเป็นปราชญ์ในด้านดนตรีพื้นบ้านและมีการยกย่องประกาศเกียรติคุณ

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. (2559). ทิวทัศน์วัฒนธรรมไทยสู่การสร้างสรรค์เศรษฐกิจ. **วารสารของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม**, 58(พฤศจิกายน - ธันวาคม), 5 - 8.
- กฤษณ์ท์ แสงมาศ, ยโสธรา ศิริภาพระภากร, สุทัศน์ ประทุมแก้ว, สุรียา คลังฤทธิ์, สำเรียง อินทุง. (2561). การพัฒนาระบบ GPS เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมปราสาทโบราณจังหวัดสุรินทร์. **สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์**.
- กัลยา สว่างคง. (2563). การจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อเพิ่มความสามารถในการแข่งขัน: ตลาดโก้งโค้ง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. **วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา**, 12(2), 80 - 95.
- จิตารักษ์ บุตรราช, เบญจวรรณ วงษาวดี, อัคราพร สุขทอง. (2561). การพัฒนาศิลปะการแสดงจากพิธีกรรมบวงสรวงปราสาทขอม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์**, 20(1), 193 - 205.
- นิรุทธิ์ วงษาเนา. (2552). รูปแบบการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลจังหวัดมุกดาหาร : กรณีศึกษา “ลำพญาดอนตาล” อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร. การค้นคว้าอิสระ. ปรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, พระปรัชญา ขยวฑูโฒ, ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม, พระอธิการเวียง กิตติวัฒน์, อธิปไตย พวงจันทร์, พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโต, พระครูศรีปริชากร. (2565). การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์. **วารสารวามัญองแหกรพุทธศาสนปริทรรศน์**, 9(1), 133 - 150.
- ยโสธรา ศิริภาพระภากร และ สุรียา คลังฤทธิ์. (2564). ศิลปะวัฒนธรรมประเพณีกับภูมิปัญญาท้องถิ่น. **สุรินทร์ : ก้อปปีเซอร์วิส**.
- ยโสธรา ศิริภาพระภากร. (2564). โครงการวิจัยการจัดการทุนวัฒนธรรมตำนานปราสาทขอม บ้านพุนทราย ตำบลบ้านชบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ [ภาพถ่าย]. 15 พฤษภาคม 2564. **สุรินทร์ : ปราสาทขอม บ้านพุนทราย ตำบลบ้านชบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์**.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์. (2564). **ปราสาทยายเหงา** [Online]. ค้นเมื่อ 30 เมษายน 2565, จาก https://www.m-culture.go.th/surin/ewt_news.php?nid=1899&filename=index.

บุคลากรกรม

ปราชญ์ชุมชน ก. (ผู้ให้สัมภาษณ์). ยโสธารา ศิริภาพระภากร (ผู้สัมภาษณ์).ที่ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านชบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ 32150. เมื่อ วันที่ 9 กันยายน 2564.

พระสงฆ์ ก. (ผู้ให้สัมภาษณ์). ยโสธารา ศิริภาพระภากร (ผู้สัมภาษณ์).ที่ วัดพุนทราย ตำบลบ้านชบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ 32150. เมื่อ วันที่ 10 กันยายน 2564.